

## بازخوانی انتقادی-تاریخی تحلیل ابهری از مؤلفه‌ها و گونه‌شناسی دلالت بر پایه تمایز دو الگو: الگوی اراده-متکلم و الگوی معنا-مخاطب

هاشم قربانی<sup>۱</sup>، عباس بخشنده‌بالی<sup>۲</sup>

### چکیده

این جستار، به بازخوانی انتقادی - تاریخی بحث دلالت‌شناسی در اندیشه ابهری می‌پردازد و در پی ترسیم مواجهه ابهری با مسائل ساحت دلالت‌شناسی و تبیین مواضع او در این زمینه است. در این پژوهش عمدتاً با اتخاذ دو الگوی اراده-متکلم و معنا-مخاطب، به سنجش و واکاوی برخی تصویرسازیها از دلالت و گونه‌شناخت آن پرداخته میشود. بر این اساس، تلاش شده است تصویرسازی ابهری از چیستی‌گویی دلالت و تحلیل گونه‌های آن و نیز سنجش دیدگاه وی در ناکارآمدی دلالت التزام، با بکارگیری برخی شاخصها نظیر لحاظ اراده گوینده در انتقال معنا، به طراحی انتقادی نقش فهم مخاطب در معناسازی صحیح و بافتار فکری پرداخته شود. منطقدانان دلالت را استوار بر وضع دانسته‌اند و آگاهی بر وضع را نیز شرط کرده‌اند. اما مقاله حاضر نشان میدهد که علاوه بر این معیار، شاخصهای دیگری در حوزه معنا، مخاطب و گوینده نیز در ساخت دلالت مؤثرند. ابهری با فرابردن دلالت از مفردات و گسترش شمول آن به

۷۹

تاریخ دریافت: ۹۹/۷/۵ تاریخ پذیرش: ۹۹/۹/۱۵ نوع مقاله: پژوهشی  
۱. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران (نویسنده مسئول): qorbani@ISR.ikiu.ac.ir  
۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران: a.bakhshandehbali@umz.ac.ir

جملات و بویژه گزاره‌ها و نیز مواجهه غیرماهوی با تعیین بخشی به مفاهیم حوزه دلالت، دلالت‌شناسی را با مباحث معناشناسی پیوند میزند. مواضع او در دلالت‌شناسی در سنجش با دیگر اندیشمندان طراحی شده است؛ برخی مواضع وی عبارتند از: بازتعریف دلالت بر پایه الگوی معنا مخاطب؛ ارائه دو تفسیر متفاوت از جایگاه وضع در گونه‌شناخت دلالت، نقادی تحلیل فخر رازی از دلالت مطابقی و تمایز دلالت مطابقی با دو دلالت دیگر با اخذ موضوع‌له مستقل یا موضوع‌له غیر مستقل و لحاظ سنجش محوری؛ نقادی تحلیل خونجی و کشی از مجازی‌انگاری دو دلالت تضمن و التزام، نقادی تصویر سه‌رودی-رازی از روابط مطابقی-التزامی و نقادی دیدگاه‌های ناکارآمدی دلالت التزام و طراحی تصویری مبتنی بر اختلال در فهم بر اساس کثرت انتقالات ذهنی.

**کلیدواژه‌گان:** دلالت، معنا، اراده، متکلم، مخاطب، ابهری.

\* \* \*

### طرح مسئله

مبحث دلالت‌شناسی منطقی در حوزه الفاظ طراحی شده و بر انتقال معنایی استوار است. الفاظ در منطق اعم از ساحت مفردات است و جملات و بویژه گزاره‌های خبری را نیز شامل می‌شود. این امر، بحث دلالت را با معناشناسی متن و الزامات معنایی و کیفیت انتقال آنها پیوند می‌زند. منطق‌دانان از تعریف، سطح‌بندی معنایی و کارآیی گونه‌های مختلف دلالت سخن گفته‌اند. در این ساحت، با تمایز دو الگوی «اراده‌متکلم» و «معنا مخاطب» میتوان به تصویری مطلوب از مبحث دلالت‌شناسی منطقی دست یافت. در این میان، بررسی این مسئله را با تأکید بر اندیشه‌های ابهری دنبال کرده‌ایم. اثیرالدین ابهری (۶۷۴-؟-۵۹۰ ه. ق)، منطق‌دان قرن هفتم، شاید بر پایه پژوهش‌های صورت گرفته چند سال اخیر، دیگر نیاز به معرفی و بررسی زندگینامه نداشته باشد اما اینک باید گامی دیگر برداشت و در باب دستاوردهای منطقی او در راستای تاریخ‌نگاری منطق در دوره اسلامی تحقیق کرد.

۸۰

